

Auteur met een onderkaak van een grijze walvis, *Eschrichtius robustus*.

DE WALVISBOTTENCOLLECTIE VONK: NIEUWE GEGEVENS OVER HET VOORKOMEN VAN WALVISACHTIGEN IN DE NOORDZEE

INLEIDING

Rond 1980 begon de Texelse Noordzeevervisser Adrie Vonk met het opbouwen van een collectie opgeviste walvisbotten. Collega's uit heel Nederland kregen een oproep om walvisbotten voor hem te bewaren. De meeste botten zijn door boomkorkotters opgevist in de periode tussen 1980 en 2016, in de zuidelijke helft van de Noordzee, grofweg bezuiden de lijn Newcastle-Limfjord, 55-57 graden NB. Vonk maakte geen selectie in de binnengekomen walvisbotten; alles belandde zonder meer in zijn collectie. In 2016 werd notarieel vastgelegd dat de collectie Vonk onderdeel van de collectie Ecomare werd, met de bepaling dat deze in de schuur "Groenland" van Adrie en Ineke Vonk bewaard zou blijven. In 2017-2018 is de hele collectie gedetermineerd, ingeschreven en gefotografeerd door een tiental vrijwilligers,

onder leiding van Ecomare-conservator Arthur Oosterbaan en Adrie Vonk, een jaar lang elke donderdagmiddag in de genoemde schuur. Hier volgt een globale beschrijving van de gevonden objecten.

RESULTATEN

Van de collectie Vonk zijn uit het Noordzeegebied zo'n 5500 determineerbare botten (schedeldelen, onderkaken, voorste ledematen en wervels) van minstens 16 soorten Cetacea met zekerheid gedetermineerd (Tabel 1). Lang niet alle botten in de schuur (o.a. ribben, vingerkootjes, chevronbeentjes) waren tot op de soort te determineren. Verreweg de meeste botten zijn los opgevist. Als ze duidelijk van hetzelfde dier afkomstig waren, zijn ze onder één objectnummer ingeschreven. De soortensamenstelling blijkt in de collectie Vonk te verschillen van de in Neder-

land gestrande Cetacea, gegevens van Walvisstrandingen.nl, de gegevens uit het boek *Walvissen en dolfijnen in de Noordzee* (Camphuysen & Peet, 2006), en de aantallen in het Noordzeegebied voorkomende Cetacea op grond van recente zichtwaarnemingen, zoals blijkt uit het SCANS-III rapport (Hammond *et al.*, 2017) (Tabel 2).

Er zijn ook ruim 200 fossiele botten van Cetacea van de Noordzeebodem opgevist, vooral uit het Pleistoceen, te zien aan verstenen en/of verkleuring. De meeste hiervan zijn nog niet gedetermineerd. Onder de wel gedetermineerde zijn botten van beloegea, *Delphinapterus leucas*, potvis, *Physeter spec.*, orka, *Orcinus* sp., tuimelaar, *Tursiops truncatus*, griend, *Globicephala* sp., spitsnuitdolfijn, *Mesoplodon* sp., en bruinvis, *Phocoena phocoena* aangetroffen.

AUTEUR
ARTHUR
OOSTERBAAN

	aantal	%
Bruinvis, <i>Phocoena phocoena</i>	ca. 4500	82.1
Dwergvinvis, <i>Balaenoptera acutorostrata</i>	362	6.6
Witsnuitdolfijn, <i>Lagenorhynchus cf. albirostris</i> *	189	3.4
Tuimelaar, <i>Tursiops truncatus</i>	137	2.5
Gewone vinvis, <i>Balaenoptera physalus</i>	75	1.4
Butskop, <i>Hyperoodon ampullatus</i>	53	1.0
Potvis, <i>Physeter macrocephalus</i>	44	0.8
Griend, <i>Globicephala melas</i>	43	0.8
Noordse vinvis, <i>Balaenoptera borealis</i> **	33	0.6
Orka, <i>Orcinus orca</i>	21	0.4
Gewone dolfin, <i>Delphinus delphis</i>	9	0.2
Grijze walvis, <i>Eschrichtius robustus</i>	6	0.1
Bultrug, <i>Megaptera novaeangliae</i>	3	0.1
Spitssnuitdolfijn, <i>Mesoplodon</i> sp.	2	0.04
Noordkaper, <i>Eubalaena glacialis</i>	2	0.04
Groenlandse walvis, <i>Balaena mysticetus</i>	1	0.02

Links: Tabel 1. Collectie Vonk, overzicht van de 5500 uit de Noordzee afkomstige recente walvisbotten.

Onder: Tabel 2. Collectie Vonk, strandingen in Nederland en zichtwaarnemingen in de Noordzee met elkaar vergeleken (percentages van soorten die 1% of meer van het totaal uitmaken).

* Onderscheid tussen deze soort en de witflankdolfijn, *L. acutus*, was in de meeste gevallen niet mogelijk.

** Determinatie onzeker, want het onderscheid met *B. physalus* is lastig.

	Vonk (5500 ex.)	Strandingen (11.000 ex.)	Zicht (380.000 ex.)
Bruinvis, <i>Phocoena phocoena</i>	82.1%	91% (10290)	92% (350.000)
Dwergvinvis, <i>Balaenoptera acutorostrata</i>	6.6%	0.4% (42)	2.9% (10.000)
Witsnuitdolfijn, <i>Lagenorhynchus cf. albirostris</i> *	3.4%	2.0% (231)	5.7% (20.000)
Tuimelaar, <i>Tursiops truncatus</i>	2.5%	3.2% (367)	0.6% (2000)
Gewone vinvis, <i>Balaenoptera physalus</i>	1.4%	0.3% (39)	
Butskop, <i>Hyperoodon ampullatus</i>	1.0%	0.2% (21)	
Potvis, <i>Physeter macrocephalus</i>	0.8%	0.7% (75)	
Griend, <i>Globicephala melas</i>	0.8%	0.2% (23)	
Noordse vinvis, <i>Balaenoptera borealis</i> **	0.6%	0.0% (4)	
Gewone dolfin, <i>Delphinus delphis</i>	0.2%	0.8% (90)	

BESPREKING VAN DE RESULTATEN

De collectie Vonk geeft een weliswaar verre van volledig maar wel uniek beeld van het voorkomen van Cetacea in de Noordzee in de afgelopen eeuwen. De omvang van de collectie compenseert wellicht de lukrake manier van verzamelen. Het is waarschijnlijk dat veel opgeveste botten al eeuwen op de zeebodem hebben gelegen. In vergelijking met de collectie Vonk vertegenwoordigen de strandingsgegevens en ook de zichtwaarnemingen een andere tijdschaal en ruimtelijke verdeling. Een meer gedetailleerde vergelijking tussen deze verschillende bronnen kan toch een beeld geven van hoe de walvispopulaties in de Noordzee in de loop der eeuwen zijn veranderd, en in hoeverre strandingsgegevens verschillen van vondsten uit de Noordzee. Bij deze eerste rapportage beperk ik mij tot een eenvoudige vergelijking. De collectie Vonk leent zich ook goed voor

verder onderzoek naar populatiesamenstelling (DNA-onderzoek), groei, formaten en pathologie van de walvissoorten in het Noordzeegebied.

De vondsten van de collectie Vonk bevestigen het beeld dat uit de zichtwaarnemingen en de strandingen naar voren komt: de bruinvis *Phocoena phocoena* is verreweg de algemeenste walvisachtige in de Noordzee. De dwergvinvis *Balaenoptera acutorostrata* komt tegenwoordig voornamelijk in de noordelijke en centrale Noordzee voor (Hammond *et al.*, 2017). Daar zijn Nederlandse vissers actief, maar het is op vrij grote afstand van de Nederlandse kust. Dit is een mogelijke verklaring voor het vrij grote aantal botten van dwergvinvis in de collectie Vonk, vergeleken met de strandingen aan de Nederlandse kust. Vanaf 1980 is de witsnuitdolfijn *Lagenorhynchus albirostris* vrij algemeen in de noordelijke en centrale Noordzee (Camphuysen & Peet, 2006; Hammond

et al., 2017). De verklaring voor de hoge aantallen botten van deze soort in de collectie Vonk is mogelijk hetzelfde als bij de dwergvinvis.

Voor 1970 was de tuimelaar *Tursiops truncatus* juist veel algemener in de zuidelijke Noordzee (Camphuysen & Peet, 2006). Zowel aan de aantallen strandingen aan de Nederlandse kust als aan het aantal opgeveste botten in de collectie Vonk is dat te zien.

In de collectie Vonk komen botten van de gewone vinvis *Balaenoptera physalus* opvallend veel voor. Tegenwoordig is deze walvis een zeldzame verschijning in de hele Noordzee. Dit is een aanwijzing dat de gewone vinvis in het verleden mogelijk algemener was in delen van de Noordzee.

Hetzelfde geldt voor de noordse vinvis *Balaenoptera borealis*, de butskop *Hyperoodon ampullatus* en de griend *Globicephala melas*.

Vergeleken met de strandingen is het aantal botten van de potvis *Physeter macrocephalus* en de spitsnuitdolfijn *Mesoplodon* sp. in de collectie Vonk juist relatief laag. Potvissen en spitsnuitdolfijnen zijn oceanische dieren. Als ze in de Noordzee terechtkomen, proberen ze snel terug naar de oceaan te zwemmen, maar in deze ondiepe zee lopen ze een relatief grote kans om te stranden. Het geringe aantal botten van deze soorten in de collectie Vonk versterkt deze theorie.

Sinds ongeveer 1960 is de orka *Orcinus orca* zeldzaam in de Noordzee (Camphuysen & Peet, 2006). In de collectie Vonk is hij weinig gevonden. Ook de gewone dolfijn *Delphinus delphis* is daar een zeldzaamheid. Deze dolfijn komt in sterk wisselende aantallen voor in de Noordzee (Camphuysen & Peet, 2006). Van de bultrug *Megaptera novaeangliae* zijn in de collectie Vonk slechts drie botten gevonden. Pas sinds 2000 is de bultrug een regelmatige verschijning in het Noordzeegebied (Camphuysen & Peet, 2006; Waarneming.nl.). Deze drie soorten zijn mogelijk in de Noordzee altijd betrekkelijk zeldzaam of onregelmatig voorkomend geweest.

De zes gevonden skeletdelen van de grijze walvis *Eschrichtius robustus* bevestigen dat deze in de 16^e of 17^e

eeuw in het Atlantische gebied uitgestorven walvissoort ook in de Noordzee voorkwam.

De skeletdelen van de noordkaper *Eubalaena glacialis* en de Groenlandse walvis *Balaena mysticetus*, die in de collectie Vonk zijn gevonden, zijn mogelijk vervoerd door walvisjagers uit het Noordpoolgebied. Het kan ook zijn dat deze soorten voor de 16^e of 17^e eeuw vaker in de Noordzee voorkwamen.

Met dank aan Adrie en Ineke Vonk, alle vrijwilligers van de walvisbotenschuur, Guido Keijl (Naturalis, Walvisstrandingen.nl), Sophie Brasseur, Mardik Leopold en Hans Verdaat

(Wageningen Marine Research) en Klaas Post.

LITERATUUR

- Camphuysen, K., G. Peet (2006) *Walvissen en dolfijnen in de Noordzee*. 's Graveland: Fontaine.
- Hammond, P.S., C. Lacey, A. Gilles, S. Viquerat, P. Börjesson, H. Herr, K. Macleod, V. Ridoux, M.B. Santos, M. Scheidat, J. Teilmann, J. Vingada, N. Øien (2017) *Estimates of Cetacean abundance in European Atlantic waters in summer 2016 from the SCANS-III aerial and shipboard surveys*. <https://synergy.st-andrews.ac.uk/scans3/files/2017/04/SCANS-III-design-based-estimates-2017-04-28-final.pdf>.

Vrijwilligers aan het werk in de schuur "Groenland".